

УДК 378.6:61.013:614.25:331.546

ГАЛИНА МОРОХОВЕЦЬ

ОЛЕКСАНДР МАКАРЕНКО

СЕРГІЙ СТЕЦЕНКО

Вищий державний навчальний заклад України «Українська медична стоматологічна академія», м. Полтава

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛІКАРЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У безперервному процесі підготовки лікарів останні роки показником якості навчання виступає не рівень засвоєних знань, умінь та навичок, а рівень професійної компетентності. У свою чергу, поняття «лікарський професіоналізм» нині набуває дещо ширшого значення і у процесі підготовки лікаря характеризується практичним спрямуванням результатів навчання, тобто засвоєнням студентами не готового знання, а самостійним формулюванням понять, необхідних для вирішення певної задачі.

У статті проаналізовано сучасний стан досліджуваної проблеми, обґрунтовано основні педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх лікарів.

***Ключові слова:** компетентність, майбутній лікар, фахова підготовка лікаря, компетентнісний підхід*

Підготовка майбутніх лікарів у нашій країні відбувається у вищих медичних навчальних закладах, як це регламентовано Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.), «Програмою розвитку медичної освіти» (2015 р.), «Порядком підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук», що затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 216, Законом України «Про наукову і науково-технічну діяльність» (2015 р.). сучасний стан досліджуваної проблеми дає можливість виявити суперечності між: сучасними вимогами суспільства до підготовки лікарів та традиційними формами і методами організації навчального процесу; вимогами до забезпечення ефективності процесу формування професійної компетентності у майбутніх лікарів та відсутністю науково обґрунтованих педагогічних умов.

Компетентнісний підхід не є новим для системи вищої освіти. Виняток не становить і медична освіта, що має двійний характер: з одного боку – це процес оволодіння професійною кваліфікацією відповідно до спеціальності, а з іншого – виступає складовою системи охорони здоров'я. Підготовка майбутніх лікарів у цьому контексті є складною інтеграцією специфіки медичної освіти, сучасних тенденцій у практичній охороні здоров'я та світового досвіду реформування даної галузі [1]. Компетентнісний підхід у системі освіти являється предметом дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних учених: І. Зимньої [2, с. 34-42], В. Кременя [3, с. 3-4], Дж. Равена [4], О. Шихоніна [5, с. 17-25], Ю. Фролова [6, с. 38]. Аналіз захищених останнім часом дисертаційних робіт дає змогу стверджувати про висвітлення окремих питань фахової підготовки майбутніх лікарів у контексті компетентнісного підходу в освіті. Зокрема, Н. Лобач виявила педагогічні умови формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів у освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу [7], І. Борискова проаналізувала взаємозв'язок дослідницької діяльності і формуванням клінічного мислення студентів-медиків [8], М. Мруга розробила структурно-функціональну модель професійної компетентності майбутнього лікаря [9] та ін. Здебільшого, дисертаційні роботи присвячені проблемі формування фахової компетентності у процесі інформативної підготовки. Мало досліджень охоплюють педагогічну проблему формування професійної компетентності у процесі вивчення фундаментальних дисциплін на другому (магістерському) рівні вищої освіти та на третьому освітньо-науковому рівні. Метою статті є здійснення теоретичного аналізу проблеми формування професійної компетентності майбутнього лікаря, обґрунтувати педагогічні умови її формування.

Перелік ключових вимог до випускника вищого медичного навчального закладу визначаються багатьма сучасними моделями підготовки майбутнього лікаря. Модель «Scottish doctor» визначає перелік знань, умінь, навичок, ставлень та етичних цінностей, що важливі для медичної науки і клінічної практики, і формування яких має забезпечити додипломна медична освіта, готуючи випускників до подальшого навчання або, навіть, до початку медичної практики під наглядом більш досвідченого лікаря.

До переліку включено вміння шукати, збирати, опрацьовувати й інтерпретувати інформацію, пов'язану з охороною здоров'я, з різних баз даних і джерел, вміння отримувати інформацію стосовно пацієнта з клінічної системи даних, вміння застосовувати інформаційні й комунікаційні технології як допоміжні в діагностичних, терапевтичних і профілактичних заходах, а також з метою спостереження і контролю за станом здоров'я [9]. Модель «Scottish doctor», що являє собою взаємопов'язану систему принципів: «правильні дії», «правильні підходи», «правильна особа – здобувач освіти» визначає вимоги до лікаря на випускному етапі з медичної школи, зокрема навички ведення історії хвороби або картки пацієнта, доступ до джерел даних, комп'ютерна грамотність (IT Skills), ведення персональних записів.

У сучасній вітчизняній педагогічній літературі, нормативних документах [10] крім поняття «компетентність», вживається поняття «кваліфікація», як синоніми. Поняття «кваліфікація» приводиться, як ступінь і вид професійної підготовленості працівника, наявність у нього знань, вмінь та навичок, необхідних для виконання певного виду діяльності. Ключовими кваліфікаціями виступають загально-професійні знання, вміння та навички, здібності та властивості особистості, що необхідні для виконання роботи у певній групі професій. А найпоширенішим трактуванням ключових компетентностей є наступне: це міжкультурні та міжгалузеві знання, вміння та здібності, що необхідні для адаптації та професійної діяльності в різних професійних спільнотах. Екстрафункціональний характер носять ключові компетентності. Виділяють також базові компетентності, що відображають специфіку певної професійної діяльності, та спеціальні, що відображають специфіку конкретної предметної сфери професійної діяльності.

Проаналізувавши наведені означення можемо зробити висновок, що компетентність не витісняє категорію кваліфікації і розглядається в залежності від змісту освіти та галузевих стандартів, та мають точки перетину між собою (рис. 1.). Співвідносяться наведені поняття у розрізі питання цілей освіти, що є центром норми якості освіти та її стандартів.

Кваліфікаційні вимоги до майбутнього лікаря регламентуються законодавчими документами. Такими документами є «Лікарська директива» Європейського союзу [11, Р. 481 – 482], Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради ЄС «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» та ін.

Рис. 1. Співвідношення понять «кваліфікація» та «компетенція» в теорії педагогіки

Поняття «компетентність» активно вживається у стандарті підготовки на другому (магістерському) рівні вищої освіти, що відповідає сьомому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій. Підготовка на другому (магістерському) рівні вищої освіти передбачає здобуття особою поглиблених теоретичних та/або практичних знань, умінь, навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією), загальних засад методології наукової та/або професійної діяльності, інших компетентностей, достатніх для ефективного виконання завдань інноваційного характеру відповідного рівня професійної діяльності. Поняття «компетентність» використовується і у нормативних документах, що регламентують підготовку на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти, що відповідає восьмому кваліфікаційному рівню Національної рамки кваліфікацій і передбачає здобуття особою теоретичних знань, умінь, навичок та інших компетентностей, достатніх для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, оволодіння методологією наукової та педагогічної діяльності, а також проведення власного наукового дослідження, результати якого мають наукову новизну, теоретичне та практичне значення. Отже, необхідність модернізації сучасної освіти спонукає вчених до обґрунтування та пошуку способів реалізації компетентнісного підходу в освіті. В умовах компетентнісного підходу здебільшого акцентують увагу на результаті навчання. Як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях, застосовувати досвід успішної діяльності в певній сфері [1].

Професійна компетентність являється інтегральною складовою професійної підготовки майбутнього лікаря, що зумовлює здатність до вирішення медичних завдань, а також проблем, що виникають у його практиці з використанням знань та професійного досвіду [12].

Міністерством охорони здоров'я у серпні 2014 запропоновано Національну стратегію реформування системи охорони здоров'я в Україні на період 2015–2020 роки. Головною метою реформування вищої медичної освіти є генерація нових медичних кадрів за рахунок впровадження в освітньо-інтеграційний процес європейських освітніх та медичних стандартів та підвищення інтелектуального, науково-освітнього, професійно-орієнтованого рівня майбутніх лікарів, забезпечення їх сучасними, більш ефективними інноваційними та інформаційними медичними технологіями. Однією з умов конкурентоздатної вищої медичної освіти є стимулювання клінічного мислення у студентів, застосування міждисциплінарних підходів при насиченні їх знаннями, уміннями, навичками. Крім того, майбутній лікар повинен бути підготовлений до того, щоб систематично переробляти значний потік інформації, інтегрувати знання з нових дисциплін. Тому не тільки програми і учбові плани, але і педагогічні методи і форми навчання повинні відповідати цим вимогам. Лікар, який оволодів професійно-орієнтованою діяльністю і відповідною до неї системою знань на етапі придбання вищої освіти, повинен самостійно навчатися із оптимальним поєднанням навчальної, професійно-практичної і наукової діяльності в умовах безперервної освіти. Новими стандартами вищої освіти другого (магістерського) рівня окреслено перелік компетентностей майбутнього лікаря, серед яких виділяють наступні: – інтегральні – здатність розв'язувати складні задачі і проблеми у галузі охорони здоров'я у професійній діяльності або у процесі навчання, що передбачає проведення досліджень і/або здійснення інновацій та характеризується невизначеністю умов і вимог; – загальні компетентності – здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність вчитися і бути сучасно навченим, знання та розуміння предметної області та розуміння професії, здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях, здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність спілкуватися другою мовою, навички використання інформаційних і комунікаційних технологій, здатність до пошуку, опрацювання та аналізу інформації з різних джерел, здатність до адаптації та дії в новій ситуації; здатність працювати автономно та ін.; – спеціальні (фахові, предметні) компетентності – збирання медичної інформації про стан пацієнта; оцінювання результатів лабораторних та інструментальних досліджень; встановлення клінічного діагнозу захворювання; діагностування невідкладних станів; виконання медичних та стоматологічних маніпуляцій; ведення медичної документації, опрацювання державної, соціальної та медичної інформації. Якість підготовки лікаря залежить від професіоналізму викладачів, використання сучасних педагогічних технологій навчання, залучення студентів до науково-дослідної роботи (студентські наукові товариства, наукові гуртки), методичного забезпечення навчальної діяльності, виконання дослідних індивідуальних завдань та проєктів. Стосовно професіоналізму викладачів доцільно зауважити про вміння комплексно впливати на формування усіх компонентів професійної компетентності студентів з допомогою новітніх технологій.

Процес формування професійної компетентності, виходячи з вищесказаного, має відбуватися на другому (магістерському) рівні та продовжуватися на третьому, освітньо-науковому рівні вищої освіти (рис. 2).

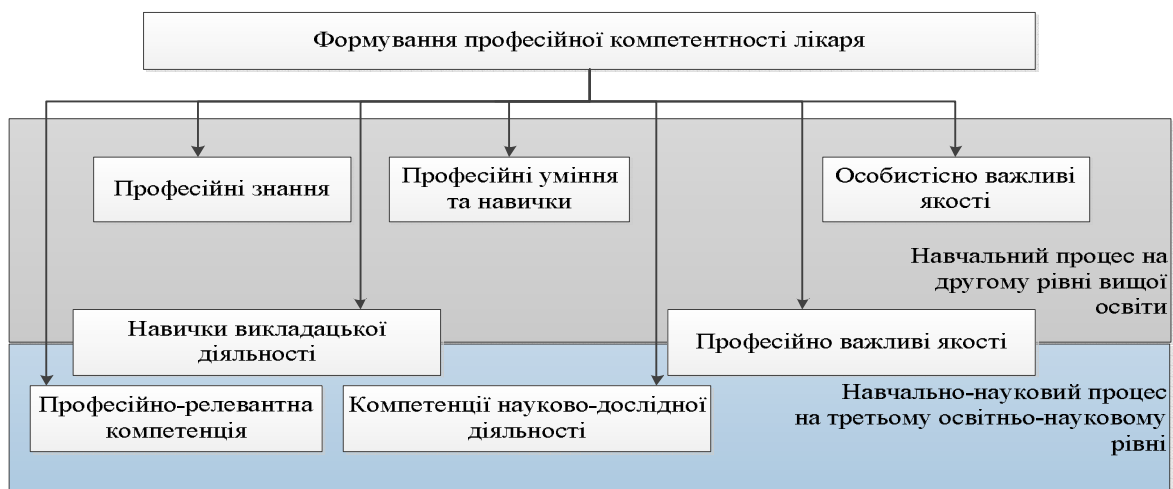

Рис. 2. Процес формування професійної компетентності майбутнього лікаря

Професійні знання, вміння та навички формуються переважно на другому рівні вищої освіти під час вивчення фахових дисциплін. Важливе значення, на нашу думку, має процес формування окремих складових професійної компетентності (збирання медичної інформації про стан пацієнта, оцінювання результатів лабораторних та інструментальних досліджень, ведення медичної документації, опрацювання державної, соціальної та медичної інформації) під час вивчення дисциплін теоретичного спрямування. Так, під час вивчення медичної і біологічної фізики, студенти оволодівають фундаментальними знаннями про основні фізичні величини, явища, закони, застосування фізичних явищ у медицині. На нашу думку, важливим у цьому процесі є формування зв'язків з іншими дисциплінами (як тими, що вивчалися раніше, так і дисциплінами клінічного спрямування). Крім цього, для формування професійної компетентності майбутнього лікаря при вивченні фундаментальних дисциплін, на нашу думку, важливим є виконання наступних педагогічних умов:

- мотивація до отримання знань;
- використання системи завдань із поступовим ускладненням;
- застосування форм, методів і засобів, що включають майбутніх лікарів у творчу інформаційно-аналітичну діяльність;
- доступність різноманітних інформаційних джерел;
- наявність потреби і готовності майбутніх лікарів до безперервної освіти.

На шляху вибору педагогічних умов постають суперечності між: неповною визначеністю конкретних вимог, що стосується підготовки майбутніх фахівців у нормативних документах та реальною потребою у висококваліфікованих кадрах, що є компетентними в певній галузі; неузгодженістю нормативних вимог щодо формування компетентності у здобувачів вищої освіти та необхідністю розробки чітких орієнтирів організації навчання у ВНЗ.

Реалізація першої педагогічної умови відбувається шляхом розвитку професійно-пізнавального інтересу студентів у процесі навчання за рахунок урізноманітнення навчальної діяльності, залучення майбутніх лікарів до самостійної дослідницької діяльності (самостійна робота, індивідуальна робота). Друга педагогічна умова, на нашу думку, ефективно реалізується під час розв'язання компетентнісних задач із поступовим ускладненням. Щодо третьої педагогічної умови вважаємо ефективними засобами навчання, крім підручників, посібників, приладів, демонстраційних матеріалів, є інтерактивні засоби, що представлені мультимедійними зображеннями, відео. Такі засоби дозволяють проілюструвати процес використання фізичного явища у медицині на конкретному прикладі клінічної практики. Зазвичай подібні ресурси розміщені у відкритому доступі (рис. 3) [13]. Часткове застосування мультимедіа є виправданим для пояснення принципів застосування фізичних явищ у медичній практиці, зокрема, методи фонокардіографії, сонографії, ультразвукової діагностики, аускультатії, перкусії, літострикіції, клінічного методу вимірювання артеріального тиску та ін. Навчальний матеріал у сервісі структурований таким чином, що поступово перед здобувачами постають: короткий огляд проблеми, що досліджується, викладку матеріалу з анатомії, історію хвороби пацієнта, результати досліджень, постановка діагнозу.

VIDEOS IN CLINICAL MEDICINE
Ultrasound-Guided Insertion of a Radial Arterial Catheter
 October 9, 2014 | Ailon J. Mourad O. Chien V. Saun
 T. Dev S.P. | N Engl J Med 2014; 371:e21

Рис. 3. Освітні інтерактивні матеріали на сайті The New England Journal of Medicine

Доступність різноманітних інформаційних джерел забезпечується, на нашу думку, за умов існування інформаційного освітнього середовища, що включає навчально-методичне забезпечення, електронну бібліотеку та ін. (рис. 4).

П'ята педагогічна умова пов'язана із формуванням окремої складової професійної компетентності лікаря – професійно-релевантної компетенції, що передбачає усвідомлення майбутніми лікарями необхідності продовження навчання протягом усього їхнього життя і постійного вдосконалення своєї професійної майстерності, здатності критично оцінювати медичні джерела інформації, можливості ставити наукові питання, проводити дослідження, формулювати наукові гіпотези і працювати з використанням найновіших наукових підходів до вирішення прикладних завдань медицини [14].

Рис. 4. Модель інформаційного освітнього середовища вищого медичного навчального закладу

Окрему увагу формуванню перелічених складових слід приділяти, на нашу думку, на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти, що характеризується, у свою чергу, поєднанням освітньої та науково-дослідної робіт у процесі підготовки. Наукова робота на даному етапі є предметом діяльності і вимагає нових підходів до її організації. Так, важливо ознайомити здобувачів освіти з основами роботи з Google Scholar, міжнародною мультидисциплінарною реферативною платформою Web of Science, програмою Mendeley, базою GenBank, світовим архівом послідовностей нуклеїнових кислот Protein Data Bank, електронно-пошуковою системою PubMed, базою даних медичної інформації MEDLINE та ін. Потреба у використанні вищевказаних ресурсів зумовлена необхідністю пошуку інформації для підготовки до практичних занять, роботи над індивідуальними завданнями. Усвідомлення важливості застосування даних ресурсів у навчанні трансформується у стійку мотивацію, а потім – і на переконання через використання їх для власного наукового пошуку.

Висновки. У ході теоретичного аналізу психолого-педагогічної й науково-методичної літератури підсумовано, що формування професійної компетентності у майбутніх лікарів є актуальною, недостатньо дослідженою проблемою педагогіки. Успішне й результативне формування професійної компетентності майбутніх лікарів під час навчання можливе в разі дотримання таких педагогічних умов: формування мотивації до отримання знань, використання системи завдань із поступовим ускладненням, застосування форм, методів і засобів, що включають майбутніх лікарів у творчу інформаційно-аналітичну діяльність, доступності різноманітних інформаційних джерел, наявності потреби і готовності майбутніх лікарів до безперервної освіти.

Список використаних джерел

1. Мороховець Г. Ю. Формування інформаційно-комунікаційних компетенцій у майбутніх лікарів: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Мороховець Галина Юрївна. – Хмельницький, 2017. – 20 с.
2. Зимняя И. А. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования / И. А. Зимняя // Высшее образование сегодня. – 2003. – № 5. – С. 34–42.
3. Кремень В. Г. Вступне слово президента АПН України / В. Г. Кремень // Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України : мат. методолог. сем. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 3-4.
4. Raven J. // Journal Educate. – 1988. – 265 с.
5. Шехонин А. А. Оценивание компетенций в сетевой среде виша / А. А. Шехонин, В. А. Тарлыков // Высшее образование в России. – 2009. – № 9. – С. 17–25.
6. Фролов Ю. В., Махотин Д. А. Компетентностная модель как основа оценки качества подготовки специалистов // Высшее образование сегодня, 2004. - № 8. - с. 34-41., с. 38.
7. Лобач Н. В. Формування інформаційно-аналітичної компетентності майбутніх лікарів в освітньому середовищі вищого медичного навчального закладу: дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.04 / Лобач Наталія Вячеславівна. – Полтава, 2016. – 20 с.

8. Борискова И. В. Формирование клинического мышления у студентов медицинского колледжа на основе их учебно-исследовательской деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Борискова Ирина Валерьевна. – Краснодар, 2006. – 145 с.
9. Мруга М. Р. Структурно-функціональна модель професійної компетентності майбутнього лікаря як основа діагностування його фахових якостей: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Мруга Марина Рашидівна. – К., 2007. – 250 с. – Бібліогр.: с. 202–223.
10. Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://bsstaff.com.ua/pb_ot/1085_165_37.html.
11. World Federation for Medical Education. The Edinburgh declaration //Medical education. – 1988. – № 22. – P. 481 – 482.
12. Аверьянова Т. А. Развитие информационной деятельности студентов виша в процессе профессиональной подготовки: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.08 «Теория и методика проф. образования» / Т. А. Аверьянова. – Магнитогорск, 2006. – 23 с.
13. The New England Journal of Medicine [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nejm.org/multimedia/medical-videos> – Загол. з екрану.
14. Mitteilungsblatt der Medizinischen Universität Wien. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <<http://www.meduniwien.ac.at/studienabteilung/content/studium-lehre/studienangebot/n202/studienplan>> – Загол. з екрану. – [Мова нім.].
15. Мороховець Г. Ю. Змістовий модуль «Біоінформатика» як складова навчального плану підготовки докторів філософії / Г. Ю. Мороховець, О. В. Сілкова // Підготовка докторів філософії (PhD) в умовах реформування вищої освіти: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (Запоріжжя, 5-6 жовтня 2017 р.). – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2017. – с. 203-206.

Стаття надійшла до редакції 12.10.2017 р.

MOROKHOVETS H., MAKARENKO A., STETSENKO S.

Ukrainian Medical Stomatological Academy, Poltava, Ukraine

FORMATION OF THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE DOCTOR AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

In the continuous process of training doctors, in recent years, the indicator of quality of education is not the level of knowledge, skills and abilities, but the level of professional competence. In turn, the term "medical professionalism" nowadays obtains a somewhat wider meaning, and in the process of training a doctor it is characterized by the practical orientation of learning outcomes, that is, not the students' mastery of ready knowledge, but an independent formulation of the concepts necessary to solve a particular task. Hence, the learning process is of a research nature and becomes the subject of assimilation. The training of future doctors takes place in higher medical institutions which are regulated by the Law of Ukraine "On Higher Education" (2014), the "Program for the Development of Medical Education" (2015), "The Procedure for Preparing the Candidates for the Degrees for Doctor of Philosophy and Doctor of Sciences", approved by the decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine as of March 23, 2016, No. 216, the Law of Ukraine "On Research and Scientific-Technical Activity" (2015). The current state of the problem under consideration makes it possible to identify contradictions between: modern requirements of the society for the training of doctors and traditional forms and methods of organization of educational process; requirements to ensure the effectiveness of the process of forming professional competence of future doctors and the lack of scientifically sound pedagogical conditions. The article analyzes the current state of the problem under consideration, substantiates the main pedagogical conditions for the formation of professional competence of future doctors.

Keywords: *competence, future doctor, professional training of a doctor, competency-based approach.*